

ПРОЦЬКІВ Н. М.,

кандидат юридичних наук,
доцент кафедри приватного права
(Чернівецького національного
університету імені Юрія Федьковича)

НИКИФОРАК В. М.,

кандидат юридичних наук,
доцент кафедри приватного права
(Чернівецького національного
університету імені Юрія Федьковича)

УДК 341.61

DOI <https://doi.org/10.32842/2078-3736/2024.6.11>

ОКРЕМІ АСПЕКТИ ВИЗНАЧЕННЯ ПРАВОВОГО РЕЖИМУ БІЗНЕСУ ПОДРУЖЖЯ

У статті розглядаються проблеми визначення правового режиму майна подружжя, зокрема, у випадку його поділу. Сучасні реалії вимагають окремих підходів до визначення правового режиму бізнесу подружжя та доходів від підприємницької діяльності подружжя. З'являються нові тенденції в розвитку сімейного законодавства, зокрема, змінюються традиційні галузеві інститути. Перебування в шлюбі, проживання однією сім'єю без реєстрації шлюбу, розірвання шлюбу, встановлення режиму окремого проживання – це особливі юридичні стани, а тому регулювання майнових відносин осіб, які в них перебувають повинно будуватися на комплексному підході з врахуванням не лише норм цивільного законодавства, які регулюють відносини спільної власності.

Придбання майна подружжям, яке веде бізнес, автоматично тягне за собою проблеми, пов'язані з його поділом у випадку розірвання шлюбу. В силу статті 60 Сімейного кодексу України будь-яке майно, придбане за час шлюбу є спільною сумісною власністю. Однак, дана презумпція може бути спростована, про що і свідчить судова практика.

Існує кілька способів поділу бізнесу: поділ акцій, внесків до статутних капіталів (якщо не має заборони або обмеження на вступ до складу учасників господарського товариства), виплата одному з подружжя частини ринкової вартості частки в спільному бізнесі, продаж бізнесу третій особі, або ж спільне продовження бізнесу. Обрання того чи іншого способу залежить від волі сторін та порядку поділу (судовий чи договірний).

Найкращим варіантом виходу з даної ситуації є укладення шлюбного договору до виникнення конфлікту. Однак, на жаль, інститут шлюбного договору в Україні не є настільки популярним.

Судова практика визначає, що є об'єктом спільного бізнесу подружжя. Це можуть бути доходи від підприємницької діяльності, вартість частки вкладу в статутному капіталі господарського товариства (а не сам вклад, який став власністю товариства), акції. А при поділі важливим моментом також є обтяження спільного бізнесу боргами.

При визначенні правового режиму бізнесу необхідно враховувати час заснування бізнесу, дату укладення шлюбу, джерела походження коштів, які

використовувалися для започаткування бізнесу, внески кожного з подружжя у ведення бізнесу, наявність шлюбного договору.

Тому важливо обрати правильний спосіб захисту прав одного з подружжя.

Ключові слова: *бізнес, корпоративні права, підприємство, поділ майна, сім'я, подружжя, спільна власність подружжя.*

Protskiv N. M., Nykyforak V. M. Certain aspects of determining the legal regime of spouses' business

The article examines the issues surrounding the determination of the legal regime of marital property, particularly in cases of its division. Modern realities demand distinct approaches to defining the legal regime of spouses' businesses and income derived from their entrepreneurial activities. New trends are emerging in family law, including changes to traditional institutional frameworks. Marriage, cohabitation without official registration, divorce, and the establishment of a regime of separate residence are special legal statuses. Consequently, regulating property relations for individuals in such statuses requires a comprehensive approach that considers not only civil law provisions governing joint ownership but also other relevant legal norms.

The acquisition of property by spouses engaged in business activities inherently raises issues concerning its division in the event of divorce. Under Article 60 of the Family Code of Ukraine, any property acquired during marriage is presumed to be marital property. However, this presumption can be rebutted, as demonstrated by court practice.

There are several methods for dividing a business: splitting shares or contributions to authorized capital (provided there are no restrictions on entering the membership of a business entity), compensating one spouse for the market value of their share in the joint business, selling the business to a third party, or continuing the business jointly. The choice of method depends on the parties' preferences and whether the division is handled through court proceedings or mutual agreement.

The best solution is to draft a prenuptial agreement before any conflicts arise. Unfortunately, the concept of prenuptial agreements is not widely embraced in Ukraine.

Court practice outlines what constitutes the objects of spouses' joint business. These may include income from entrepreneurial activities, the value of a share in the authorized capital of a company (but not the contribution itself, which becomes the company's property), and shares. In cases of division, the burden of joint business debts is also a critical consideration.

When determining the legal regime of a business, it is essential to consider the timing of the business's establishment, the date of marriage, the sources of funds used to start the business, each spouse's contributions to the business, and the existence of a prenuptial agreement.

Therefore, selecting the appropriate method to protect the rights of one spouse is crucial.

Key words: *business, corporate powers, enterprise, division of property, family, spouses, joint property of spouses.*

Вступ. Різні галузі права між собою взаємопов'язані і дослідження проблем одних неможливо без вирішення проблем інших. Яскравим прикладом такого взаємозв'язку є корпоративні відносини подружжя. Припинення режиму спільності майна подружжя шляхом його поділу зачіпає інтереси не лише їх самих, але і інших учасників цивільного обігу. Сімейні майнові відносини не існують самі по собі, окремо. Вони тісно пов'язані

з цивільним та господарським оборотом. Власники бізнесу розуміють, наскільки важливо захищати корпоративні активи та доходи, щоб бізнес міг продовжувати працювати та розвиватися. На жаль, занадто часто не береться до уваги юридична структура бізнесу, і це може призвести до серйозних проблем, коли власник бізнесу стикається з сімейним конфліктом. Проблема створює ситуація, коли подружжя, яке розірвало шлюб, ділить бізнес в якому один із подружжя, не брав участь в ньому, але має рівне право власності на бізнес. Сторони часто не усвідомлюють, що навіть при наявності зареєстрованого бізнесу, який належить виключно одному з подружжя, він залишається майном, що підлягає поділу, за умови що в його ведення вкладені спільні кошти. Судовий спір може спричинити негативний вплив на фінансовий та функціональний стан бізнесу. Тому правовий режим корпоративних прав подружжя породжує проблеми як теоретичного, так і практичного характеру. Зокрема, це стосується і різних підходів до вирішення спорів в суді.

Проблемам правового регулювання корпоративних відносин присвячена низка праць сучасних вітчизняних учених, у тому числі В.А. Васильєвої, Н.С. Кузнєцової, І.В. Спасибо-Фатєєвої, Л.В. Сіщук. В аспекті сімейних правовідносин дану проблему розглядала Н.Д. Вінтоняк в монографії «Правовий режим корпоративних прав подружжя».

Постановка завдання. Метою статті є дослідити особливості поділу бізнесу подружжя, проаналізувати судові позиції з даного приводу.

Результати дослідження. В Україні сімейний бізнес виходить на новий рівень. Однак, існує неузгодженість законодавчих актів, які регулюють дані відносини, зокрема норми, які регулюють сімейні відносини та норми, які регулюють корпоративні відносини. До складу спільного майна подружжя можуть входити об'єкти, які мають спеціальний правовий режим: вклади до статутного капіталу господарських товариств, цінні папери, підприємства як цілісні майнові комплекси, паї у виробничих кооперативах, інше майно, яке використовується в підприємницькій діяльності. З аналізу норм сімейного законодавства можна зробити висновок, що поділ спільного бізнесу між подружжя є неврегульованим. Сімейний кодекс містить лише загальні норми, які стосуються поділу майна подружжя, а саме визначення часток та порядку поділу. При цьому не враховується специфіка корпоративних прав, особливості підприємницької діяльності. Особливо проблемним є поділ прав на об'єкти інтелектуальної власності. Крім того, в українському законодавстві не міститься чіткого визначення поняття «бізнес подружжя» або «сімейний бізнес», що в свою чергу також призводить до виникнення конфліктів.

Як зазначав Скотт Фітц Гіббон [1, 199] сімейний бізнес – це бізнес, який належить одній сім'ї, знаходиться під її контролем, тісно асоціюється з цією сім'єю та здійснюється на користь сім'ї. Бізнес подружжя спрямований не лише для вирішення матеріальних, фінансових проблем сім'ї, але і впливає на економічний розвиток країни. При цьому він носить змішаний характер: з однієї сторони – це соціальні зв'язки, а з іншої – форма підприємництва. Але така ситуація може призводити до конфліктів.

У випадку виникнення спору між подружжям щодо поділу майна, активи підприємств, господарських товариств можуть потребувати розкриття інформації про їх характер та вартість. Це ж стосується і розкриття інших відомостей, які можуть носити комерційну таємницю чи секрети виробництва. В деяких випадках необхідно визначити, які активи знаходилися у власності одного з подружжя до шлюбу і які прибутки вони приносили, які активи були придбані за власні кошти одного подружжя за час шлюбу, а які активи були придбані за спільні кошти подружжя. Тому важливо отримати правильну оцінку бізнесу, щоб отримати справедливий результат при його поділі і врахувати інтереси обох сторін.

Також проблеми можуть стосуватися корпоративних відносин, як у фінансовому, так і в практичному управлінні бізнесом. Корпоративний бізнес може бути «заморожений», операційні рішення можуть бути змінені або поставлені під контроль, а доходи корпорації можуть серйозно постраждати.

Відповідно до статті 60 Сімейного кодексу України [2] майно набуте під час шлюбу належить подружжю на праві спільної сумісної власності. Однак, така презумпція може

бути спростована. Спростовує презумпцію спільності майна подружжя той із подружжя, який заперечує, що майно набуто у період шлюбу є спільним сумісним майном (постанова ВС у справі 595/324/17 [3], постанова Великої Палати Верховного Суду від 21 листопада 2018 року у справі №372/504/17-ц (провадження №14-325цс18 [4]).

Якщо бізнес був заснований одним з подружжя до шлюбу, то як правило, він залишається роздільним майном одного з подружжя і не підлягає поділу. Але якщо інвестуються або використовуються спільні кошти для його розвитку і вартість бізнесу збільшується за час шлюбу, то певні активи та доходи, отримані від такого бізнесу, швидше за все, вважатимуться спільною сумісною власністю.

Важливим моментом у вирішенні проблеми визначення правового режиму майна подружжя стало рішення КСУ від 19 вересня 2012 року у справі № 17-рп/2012, яким КСУ установив, що «статутний капітал та майно приватного підприємства є об'єктом права спільної сумісної власності подружжя» [5].

Іншим способом вирішується питання про долю внесків до статутного капіталу товариства з обмеженою відповідальністю. Як зазначала Н. Вінтоняк «після внесення подружжям об'єктів права спільної сумісної власності до статутного капіталу юридичної особи корпоративного типу речові правовідносини, що існують у подружжя щодо права спільної сумісної власності трансформуються у зобов'язальні правовідносини. В основі зобов'язальних відносин, що виникають між подружжям щодо внесення об'єктів права спільної сумісної власності як вкладу до статутного капіталу юридичної особи корпоративного типу, лежить право вимоги» [6, 33].

У Постанові Великої палати Верховного Суду від 10.04.2024 року у справі №760/20948/16 [7] зазначено, що «у разі внесення одним із подружжя як вкладу у статутний капітал товариства з обмеженою відповідальністю коштів, які є спільною сумісною власністю, вказане товариство стає їх власником. Натомість особа, яка внесла вклад у статутний капітал товариства набуває право на частку учасника цього товариства. Інший з подружжя, який був співвласником коштів, внесених у статутний капітал товариства з метою захисту свого права при поділі їх спільного сумісного майна набуває право вимагати виплати половини вартості частки члена подружжя у статутному капіталі. Суд виходить з презумпції про те, що вартість частки у статутному капіталі відповідає розміру внеску, якщо тільки сторона, яка стверджує про зміну цієї вартості на час розгляду справи, не доведе, що вартість частки змінилась (зросла або внаслідок звичайної діяльності товариства зменшилась)». Таким чином Суд відступив від попередніх висновків.

При поділі акцій визначають вартість кожної акції окремо або вартість пакету акцій. До уваги береться ринкова вартість акцій. Необхідно враховувати, що об'єктом поділу можуть бути також дивіденди, але не підлягають поділу активи акціонерного товариства. В будь-якому випадку не можна допустити зловживання правом, коли штучно змінюються корпоративні права шляхом додаткової емісії акцій або збільшення статутного фонду і прийняття нового учасника до товариства з обмеженою відповідальністю завдяки чому частка одного з подружжя автоматично зменшується.

Таким чином, особливістю поділу майнових прав учасника господарського товариства є те, що така особа має майнові та корпоративні права в розмірі частки, що їй належить або кількості акцій, але у неї відсутні речові права відносно майна товариства.

Одним з об'єктів права спільної сумісної власності є доходи, одержані одним з подружжя, у тому числі й від здійснення підприємницької діяльності фізичною особою-підприємцем, які підлягають поділу між кожним з подружжя. У висновках Верховного Суду існувала суперечність про те, чи є майно фізичної особи-підприємця об'єктом спільної сумісної власності. У постановках від 11.03.2015 року у справі № 6-21цс15 та від 30.03.2016 року у справі № 6-1109цс16 суд указав, що майно фізичної особи – підприємця може бути об'єктом спільної сумісної власності подружжя. Але у постанові від 02.10.2013 року у справі № 6-79цс13 зазначив, що це майно не об'єктом спільної власності, а інший з подружжя має право тільки на частку одержаних доходів від такої діяльності. На нашу

думку, потрібно керуватися ст.70 Сімейного кодексу України щодо поділу доходу від здійснення підприємницької діяльності. Відповідно до норм Податкового кодексу України [8] – пункти 292.1, 292.3, 292.4 статті 292 – доходом платника єдиного податку для фізичної особи – підприємця є: дохід, отриманий протягом податкового (звітного) періоду в грошовій формі (готівковій та/або безготівковій); вартість безоплатно отриманих протягом звітного періоду товарів (робіт, послуг); винагороди за договорами доручення, комісії, транспортного експедирування, агентськими договорами (без урахування транзитних сум). Однак, якщо один з подружжя придбав майно для ведення підприємницької діяльності за власні кошти і використовував майно не в інтересах сім'ї, то таке майно буде вважатися його особистою приватною власністю і не буде підлягати поділу.

Слід звернути увагу на Постанову Великої Палати Верховного Суду від 23.01.2024 року де зазначено, що при поділі доходу від здійснення підприємницької діяльності фізичною особою-підприємцем необхідно враховувати, чи був він використаний проти волі іншого з подружжя та чи використаний в інтересах сім'ї [9].

Існують різні способи врегулювання конфлікту, пов'язаного з поділом бізнесу подружжя, які залежать від певних факторів, зокрема, і від волі сторін конфлікту:

- бізнес можна продати і розділити кошти між подружжям;
- поділити сам бізнес (за умови, що така можливість існує без шкоди для бізнесу і він не втратить своїх активів);
- один із подружжя залишає за собою бізнес, а інший отримує відступне у вигляді іншого майна, майнових прав або грошових коштів (по суті один з подружжя викуповує бізнес);
- подружжя і надалі продовжує вести спільний бізнес. Але в даній ситуації проблемним залишається визначення правового режиму такого майна.

У випадку продажу спільного бізнесу, як способу його поділу і припинення режиму спільної сумісної власності подружжя має свої переваги: у кожного із співвласників може з'явитися можливість розпочати підприємницьку діяльність одноосібно або заснувати нове підприємство. Дана обставина мінімізує негативні наслідки розподілу бізнесу.

Викуп частки в бізнесі одним з подружжя дозволяє швидко встановити одноосібний контроль над сімейним бізнесом, не потребує процедури державної реєстрації переходу права власності, а вартість частки визначається за домовленістю сторін, також на вартість частки можна отримати інше майно, зробити взаєморозрахунок за аліментними зобов'язаннями. Однак, якщо не вистачає коштів для викупу частки, то можливо оформити договір, де передбачити певний термін для виплат. Така домовленість може бути передбачена як в мировій угоді, затвердженій судом, так і шляхом укладення договору, який буде потребувати нотаріального посвідчення.

Іншою проблемою є ситуація, коли подружжя для розвитку власного бізнесу використовує кредитування і на момент виникнення спору про поділ майна кредитне зобов'язання ще існує. Тому необхідно враховувати хто був позичальником, чи кошти використовувалися в інтересах сім'ї, за рахунок чийх коштів створювався бізнес, яка сума підлягає поверненню.

Висновки. При визначенні правового режиму бізнесу (спільна власність чи особиста приватна власність одного з подружжя) необхідно враховувати час заснування бізнесу, дату укладення шлюбу, джерела походження коштів, які використовувалися для започаткування бізнесу, внески кожного з подружжя у ведення бізнесу.

Варіантом захисту майнових прав одного з подружжя у випадку поділу спільного бізнесу подружжя залишається укладення шлюбного договору, в якому вказати активи, які будуть належати дружині, а які – чоловіку (наприклад, на кого які активи будуть зареєстровані, при цьому не обов'язково перераховувати конкретне майно) або укладення договору про поділ майна (в даному випадку майно, яке підлягає поділу, потрібно конкретизувати). Такі договори дозволять уникнути негативного впливу на бізнес та судової тяганини.

Список використаних джерел:

1. Scott Fitz Gibbon The Principle of Subsidiarity and the Law of the Family Business. Brigham Young University Journal of Public Law, Volume 30 (2016). URL: <https://digitalcommons.law.byu.edu/cgi/viewcontent.cgi?article=1541&context=jpl>
2. Сімейний кодекс України від 10.01.2002 року/ *Відомості Верховної Ради України* (ВВР), 2002, № 21-22, ст. 135. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2947-14#Text>
3. Постанова Верховного Суду від 12.06.2019 року у справі 595/324/17-ц. URL: <https://iplex360.com.ua/sud.php?doc=82491956>
4. Постанова Великої Палати Верховного Суду від 21 листопада 2018 року у справі № 372/504/17-ц. URL: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/78215412>
5. Рішення Конституційного Суду від 19.09.2012 року у справі за конституційним зверненням приватного підприємства «ІКІО» щодо офіційного тлумачення положення частини першої статті 61 Сімейного кодексу України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v017p710-12#Text>
6. Вінтоняк Н.Д. Правовий режим корпоративних прав подружжя: монографія. Київ : Науково-дослідний інститут приватного права і підприємництва імені академіка Ф. Г. Бурчака НАПрН України, 2021. 187с.
7. Постанова Великої Палати Верховного Суду від 10 квітня 2024 року у справі № 760/20948/16-ц (провадження № 14-70цс22). URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/118520073>.
8. Податковий кодекс України від 02.12.2010 року / *Відомості Верховної Ради України* (ВВР), 2011, № 13-14, № 15-16, № 17, ст. 112. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2755-17#Text>
9. Постанова Великої Палати Верховного Суду від 23.01.2024 року у справі № 523/14489/15-ц (провадження №14-22цс20). URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/116920101>

